

прийоми сучасної архітектури мечетей. Показано, що традиційний орнаментальний засіб побудови твору зберігається та розвивається в сучасний час.

Ключові слова: сучасна арабська архітектура мечеті, орнамент, композиційне мислення.

Abstract

Article is devoted to evolution of compositional language in architecture of mosque. In the article made an attempt to examine (overlook) morphological features and composition methods of the modern Arabian architecture of mosque. Shown that the traditional ornamental methods of design persist and evolve at the present time.

Key words: modern Arabian architecture of mosque, ornament, compositional thinking.

УДК 72.

М. Ю. Сапунова,

*к.арх., доцент кафедри образотворчого мистецтва
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

СВОЄРІДНІСТЬ МЕЧЕТЕЙ РІЗНИХ ІСЛАМСЬКИХ АРХІТЕКТУРНИХ ШКІЛ (НА ПРИКЛАДІ ПОРІВНЯННЯ МЕЧЕТЕЙ КРИМУ ТА ІРАНУ)

Анотація: в статті проаналізовано специфічні риси архітектури мечетей Криму та Ірану (Персії), витоки ісламської архітектури кожної з шкіл.

Ключові слова: мечеті, Іран, Крим, архітектура ісламу.

Попри наявність значної кількості вітчизняних і закордонних видань, присвячених архітектурі мечетей, ця тема і досі відкриває нове поле для досліджень, оскільки ісламська архітектура багатьох країн (наприклад, Ірану, Афганістану, Пакістану та деяких інших) набагато менше виявлена в наукових монографіях, ніж архітектура ісламу Туреччини, Марокко чи Кордовського халіфату. Наприклад, в Україні сьогодні немає цілісної монографії, присвяченої архітектурній ісламській школі Персії (Ірану), але є багато публікацій, присвячених мусульманській архітектурі Криму. В той же час, ісламська школа Ірану є в своєму роді унікальною і своєрідною, що відмічають всі закордонні дослідники, оскільки вона сформувалась значною мірою на базі тисячолітньої доісламської архітектурно-будівельної традиції, яка безпосередньо вплинула на інші ісламські архітектурні школи, зокрема на середньоазійську, арабську, а також на архітектуру сусідніх держав – Пакістану, Афганістану, Індії. В цьому

переліку дещо осторонь стоїть османська архітектурна школа, яка сформувалась на потужному базисі – візантійських архітектурно-будівельних і культурно-мистецьких традиціях, тому османська школа не схожа на традиційні ісламські архітектурні школи. Так, наприклад, для багатьох ісламських архітектурних шкіл притаманна наявність великого внутрішнього двору, часто з басейном для омовіння, і саме цей великий двір оббудовується по боках периметрально приміщеннями. В іранській школі планувальне рішення мечетей ґрунтується на наявності внутрішнього двору з периметральною оббудовою, склепінчастими залами «айванами» з підвищеними порталами-«пештаками» і розташованим за айваном по центральній осі на Каабу купольним залом, традиції влаштування якого були запозичені ще з доісламського періоду. Натомість в османській школі більша увага приділяється головній споруді мечеті, що споріднює її з соборами періоду Візантійської імперії (невипадково турки залюбки перетворювали візантійські храми на соборні «джамі»-мечеті).

Для порівняння було взято саме османську і іранську школи, оскільки на їх прикладах видно, як не-ісламська архітектура може виступати своєрідним архітектурно-конструктивним базисом для ісламської архітектури. В випадку Ірану (Персії) – це до ісламська архітектура Персії, в випадку Османської імперії – візантійська архітектура.

На прикладі цих двох шкіл можна простежити, як впливали на процеси формування архітектурних шкіл політичні процеси: так, на ранньому періоді в Ірані спостерігався вплив канонів арабських мечетей, але згодом все чіткіше спостерігаються прояви регіональної своєрідності, причому багато залежало від того, звідки походив правитель: це зумовлювало розташування столиці і тісний зв'язок з певними сусідніми територіями. Зміна кордонів також сприяла зміні архітектурних традицій.

Внаслідок цього існував політичний і спадкоємний зв'язок між Стамбулом і Бахчисараєм, між Османською імперією і Кримським ханством, що, безумовно, позначилось і на стилістиці мечетей.

Культура Османської імперії проникає у всі сфери татарського суспільства Криму у кінці XV – середині XVI століть. Архітектура того періоду - наочний приклад цьому. На території Криму збереглося не дуже багато мечетей Османської доби, але всі вони будувалися по канонах, прийнятих в Османській імперії, і мали свої характерні риси. Це такі мечеті, як мечеть Джума - Джамі у Євпаторії, 1552-1564 рр., мечеть Эскі – Сарай у с. Піонерське XV-XVI ст., мечеть Сулейман - хана у Феодосії, поч. XVI ст.(не збереглася), мечеть Муфті - Джамі у Феодосії, 1623р.

Так, на прикладі мечеті Джума - Джамі у Євпаторії, архітектором якої був сам Ходжа Сінан, прослідкуємо характерні для османського зодчества прийоми, на базі яких було сформовано османський тип мечетей Криму.

Мечеть Джума – Джамі – це центрально-купольна споруда, прямокутна в плані, центральний об'єм якої у верхній частині переходить у восьмикутний, який перекритий 11 – метровою у діаметрі банею з шістнадцятьма вікнами. Баня спирається на паруси та підпружні арки. З заходу та сходу до центрального об'єму додаються двоярусні галереї, перекриті напівсферичними банями - по три з кожної з сторін. Південна частина перекрита напівбанею на низькому барабані. Північну сторону прикрашає аркадна галерея, яка перекрита п'ятьма напівсферичними банями на низьких восьмигранних барабанах. Крім головного входу, у мечеть ведуть два бокових портали зі стрільчастими арками.

Інтер'єр споруди двома рядами стовпів розділяється на три нефи. На південній стіні знаходиться міхраб у формі п'ятигранної ніші 4,5 м висотою зі сталактитовим склепінням, яка обрамовується напівколонами з капітелями.

У цій мечеті виявились характерні та досить усталені прийоми, притаманні мечетям Криму османської школи.

Ці тектонічні прийоми наступні: ступінчастий зріз кутів кубічного об'єму при переході до бані, прийом перекриття вхідного прийому коробовою «мусульманською» аркою, поєднання круглих вікон зі стрільчастими на одному фасаді, наявність стрільчастих арок на квадратних в плані стовпах в інтер'єрі, прийом виносу стрільчастої аркади на стовпах на головний фасад, поєднання сферичних парусів та напівсферичної бані у вирішенні внутрішнього простору споруди. Всі ці прийоми мають в основі Візантійську архітектурну школу, яку «успадкували» турки-османи, змінивши візантійські традиції в контексті вимог мусульманської архітектури. Так, півциркульні арки візантійських споруд змінилися на стрільчасті, на стіні головного фасаду з'явилися зовнішні міхраби. З декоративних прийомів характерними були сталактитові склепіння міхрабів, застосовувався декор «Сельджукский цепок» в обрамуванні порталів та міхрабів.

Мечеть Джума – Джамі будувалася Ходжі-Сінаном за взірцем, який був прийнятий у Османської імперії того часу. Прикладом є мечеті, які були збудовані у периферійних містах Туреччини (яким, до речі, був і Гурзуф (нині Євпаторія)): мечеть Лейла Хусейн Паша в Кутах'є, мечеть Орхан-бея в Бурсі, мечеть Лайла Мустафа Паша в Эрзерумі.

До початку XVII сторіччя у татарському суспільстві Криму з'явилися свої будівельні кадри. Доволі численним був цех майстрів-будівельників. Мечеть Муфті - Джамі у Феодосії, побудована у 1623р., є прикладам безперервного еволюційного процесу формування кримсько-татарської архітектури. Особлива

роль у цьому процесі належала загальному мусульманській архітектурній ідеї, яка живила кримське зодчество.

Висновки

Розгляд двох своєрідних шкіл ісламської архітектури дозволив сформулювати наступний висновок: домінуючими чинниками формування своєрідності конкретної ісламської школи є політичні процеси (правлячі династії, зміна кордонів, переселення), а також наявність (чи відсутність) на території ісламської держави потужної до-ісламської бази (для країн Африки це архітектура Давнього Єгипту і Римської імперії, для Османської імперії – архітектура Візантії, для Ірану – архітектура Персидського царства). В цьому випадку відбувається процес синтезу до-ісламської архітектури і ісламських релігійних канонів, органічна трансформація не-ісламських архітектурно-будівельних традицій відповідно до вимог мусульманської архітектури.

Література:

1. Дандамаев М. А. Политическая история Ахеменидской державы / М. А. Дандамаев – М.: Наука, 1985. – 324 с.
2. Данилов Н. П. К характеристике антропологических и физиологических черт современного населения Персии / Данилов Н. П. – М.: Тип. Д. И. Иноземцева, 1894. – 73 с.
3. Дашков С. Б. Цари царей – Сасаниды: Иран III-VII вв. в легендах, исторических хрониках и современных исследованиях / Дашков Сергей Борисович. – М.: СМИ-АЗИЯ, 2008. – 352 с.
4. Иванов М. С. Очерк истории Ирана / Иванов М. С. - М.: Госполитиздат, 1952. – 467 с.
5. Лопушинская Е.И. Мечеть Джума-Джами в Евпатории. История и реставрация / Лопушинская Е.И. // Строительство и архитектура. – 1976. -№ 4. - С.11-19.
6. Асеев Ю.С., Лебедев Г.А. Архитектура Крыма. / Асеев Ю.С. –К.: Госстройиздат УССР, 1961. -240 с.

Аннотация

В статье проанализированы специфические черты архитектуры мечетей Крыма и Ирана (Персии), истоки исламской архитектуры каждой из школ.

Ключевые слова: мечети, Иран, Крым, архитектура ислама.

Annotation

In the article were analyzed the specific features of the architecture of the Crimean mosques and Iranian mosques, the origin of the Islam architecture of each school.

Key words: mosques, Iran, Crimea, architecture of Islam.